

Constantinovits Milán András:
Egy kiemelkedő katonakarrier a császárkorban
Publius Helvius Pertinax pályafutása

Kevés olyan sikeres katonai és politikai pályafutást ismer a császárkori római történelemírás, mint amelyet P. H. Pertinax tudhat magáénak. Pályatársával, **Valerius Maximianusszal** ellentétben neki fel kellett küzdenie magát a lovagrendűek közé, mivel nem arisztokrata családból származott. Az ő mozgalmas életútjának bemutatását túlnyomórészt két fontos forrás, a *Historia Augusta* Publius Helvius Pertinaxszal foglalkozó fejezete, illetve Alföldy Géza *Römische Heeresgeschichte* című tanulmánygyűjteménye ide vonatkozó részeinek segítségével készítettem el.

A *Historia Augusta* több helyen bizonyíthatóan tévesen, avagy pontatlanul informál minket, ezekre igyekeztem felfigyelni, és reálisan értékelni a leírtakat. Alföldy tanulmánya Valerius Maximianus kortárs hadvezér és első pannóniai szenátor karrierjével párhuzamosan láttatja Pertinax életútját, én azonban terjedelmi korlátok és a témamegjelölés miatt csak az utóbbi pályáját ismertetem. Természetes a szükséges párhuzamokra kitérek, hiszen – mint látni fogjuk – a két karrier több ponton is találkozik, ilyenkor célszerű egymás mellett láttatni őket.

Az összevetést indokolja az is, hogy mindketten a birodalom különböző területein gyűjtöttek tapasztalatokat és váltak sokoldalúan képzett sikeres hadvezérré, Verus **parthus-háborúi** és Marcus Duna menti védelmi hadjáratok alatt is egymás közelében szolgáltak, és mindketten gyors karriert futottak be¹. (Feltételezhetjük többek között azt is, hogy Kr.u. 170-ben ötéves kihagyás után Pertinax közbenjárására folytatta katonai pályáját Maximianus.)

Publius Helvius Pertinax Kr.u. 126-ban született anyja családi házában Apenninusban. Atyja egy Helvius Successusnak nevezett felszabadított rabszolga volt, aki gyapjúkereskedelemmel alapozta meg a család vagyonát. Fiának a *Historia Augusta* szerint azért adta a Pertinax nevet, mert maga *pertinaciter* (= kitartóan) űzte mesterségét².

Pertinax katonai pályafutása viszonylag későn kezdődött, hiszen megközelítőleg Kr.u. 160-ig grammatikát oktató Sulpicius Apollinaris görög tanítójának hatására, majd különösebb eredmények nélkül tevékenykedett az egyik római században. Ekkor azonban apja pártfogójának, a konzulviselt **Lollianus Avitusnak** támogatásával cohorsparancsnokként Syriába indulhatott³.

¹ Alföldy, 326. o.

² SHA, P 1,6 – Születésekor apja jóslatot kért fia jövőjével kapcsolatban, és fényes karriert jósoltak neki.

³ SHA, P 2,2f

Kiújult ugyanis újra Róma ellentéte a Parthus-birodalommal, és keleti kliensállamok (Edessa, Adiabene, Nisibis) rögvest át is álltak parthus oldalra. Az ellentámadást **Lucius Verus** társcsászár és **Avidius Cassius** syriai legátus vezették, és gyors sikereket érve el Kr.u. 166-ra visszaverték a parthus erőket.

Itt találkozott először Pertinax Maximianusszal, aki lovas század parancsnokaként szerzett érdemeket a parthus háborúk során.

Pertinaxot Kr.u. 166-ban Britanniába helyezték át cohorsparancsnokként, egy évvel később Moesia provinciában bízták rá egy segédcsapat vezetését, Kr.u. 168-körül pedig az Aemilius út menti élelmiszer-ellátást adták neki feladatául, hogy még egy évre rá a germániai hajóhadat irányíthassa⁴.

Pályájának következő állomása Dacia volt, ahol **prokurátorként a 200.000 sestertiosos** jövedelmi kategóriába esett fizetése. Azonban itt eddig töretlen karrierje csorbát szenved, mert az **Antoninus Piustól** a trónt öröklő **Marcus Aurelius** császár (161 – 180) néhány ember mesterkedése következtében lefokozta. **Claudius Pompeianus** (Marcus veje) közbenjárására azonban egy fontos, készenléti (gyorsan bevethető) harci egység parancsnoki tisztjét kapta meg. Pompeianus maga Verus halála után (169 eleje) a Duna-menti harcok legfőbb parancsnoka lett

Pertinax karrierje elég gyorsnak mondható a korban, hiszen a szíriai cohorsvezetéstől (165) az expedíciós parancsnoki kinevezésig (170 körül) a hat hivatalos szolgálati lépcsőfok megtétele alig 5 évet vett igénybe⁵.

A dunai háboruknál kapcsolódik újra össze Maximianus és Pertinax pályája. Maximianus ugyanis a parthus háborúk lezárulását követően, Kr. u. 166-tól visszavonult a katonai szolgálattól, és Kis-Ázsiában töltött be hivatalt. Feltehetőleg Pertinax közbenjárására újra állami szolgálatba állt, igaz kisebb rangban, mint barátja.

A kettőjük közti rangkülönbség szembeszökő: Pertinax egyből prokurátor lett és felvételt nyert a **szenátori rendbe**, míg Maximianus csak a *seconda militában* kapott tisztet. Ennek megfelelően az általuk irányított csapatok hadászati jelentősége is eltérő volt, Pertinax alá egy egész felderítőhadtest tartozott gyalogos, lovas csapatokkal, míg Maximianus csupán a dunai gabonaszállító flotta útját biztosító egységnek parancsnokolt⁶.

Mindkét csapat megközelítőleg egy időben tevékenykedett, egy területen (Pannónia, a Duna vonala) is, ahol az Itália felől visszaözönlő markomannokat legyőzték, és ahol Maximianus a nyugat felől érkező hadtáp-szállítmányok biztosítását ellátta. Figyelemreméltó az a tény is, hogy Maximianus egységei nem csupán pannóniai, hanem déli és nyugati csapatokból, többek

⁴ SHA, P 2,3-4f

⁵ Alföldy, 330. o.

⁶ Alföldy, 332. o.

között itáliai flották katonáiból tevődött össze. Így logikus a feltételezés, hogy ő mindössze **Pertinax expedíciós seregének** egy külön feladattal – az élelmiszerszállítmányok védelmével és *cura explorationis Pannoniae*, Pannónia felderítésével – megbízott egységét vezette.

A Duna-menti háborúkról érdemes bővebben is szólni, hiszen ezekben a hadi eseményekben való részvétel biztosította Pertinax számára a szenátori rendbe kerülést, és az általános elismertséget. Észak-Itália megtisztítása után Pertinax seregeivel a pannon térségben tevékenykedett. Az Itáliából visszavonuló ellenséget követték a római csapatok, és a **dunai átkelés során megsemmisítő csapást mértek rájuk**, legalábbis a markomannokra. Alföldy szerint a barbárok (és a nyomukban érkező rómaiak) útja kétségkívül nem a noricum-i Alpokon keresztül, hanem Nyugat-Pannónián át vezetett⁷.

Pertinax azon légiók irányítását vette át, amelyek állandó tábora Brigetio-ban, a felső-pannóniai Limes mentén volt. **171-ben a Felső-Duna vidékére vezetett hadjáratot**, hogy Noricumot és Raetia-t megtisztítsa a barbároktól, míg két évvel később a kvádok ellen intézett támadást. **174-ben** légióival együtt valószínűsíthetően a **szarmaták elleni háborúban harcolt**, és Maximianus életútjából tudjuk, hogy felső-pannóniai csapatok is részt vettek ezekben a küzdelmekben.

Újjonnan elfogadják, hogy 173 és 175, vagyis a Duna-menti háborúk első felének lezárulta és a kijelölt konzulság között Felső-Moesiában praetori tisztet töltött be, habár ez ellentmond Alföldy szerint az eddigi forráselemzésekben nyert adatoknak⁸.

Kr.u. 175-ben, Pertinax konzulságának évében kitört Avidius Cassius lázadása a Keleten, így szükségessé vált a dunai háborúk idő előtti megszakítása, és az ott harcoló seregekből kiválasztott egységek átcsoportosítása a keleti hadszíntérre. Pertinax is a parancs értelmében Marcusszal Syriába ment, és feltételezhetően ő vezette a császári seregeket. (Megjegyzendő, hogy Maximianust is odarendelték.)

Nagy valószínűséggel 176-ban azonban visszatért Pertinax a dunai térségbe, és gyors egymásutánban több provincia helytartójának is kinevezték 179-ig. A Historia Augusta szerint **Alsó- és Felső-Moesia** után **Dacia** irányítását is rábízták⁹.

Az újabb kutatások azonban amellet érvelnek, hogy Felső-Moesiában csak praetori címet viselt Pertinax, méghozzá a Cassius-féle felkelés előtt, hiszen a konzulság előfeltételeként a praetori hivatal is be kellett tölteni, és emellett szól az is, hogy 175 körül egy ideig Felső-Moesia praetori tartomány volt, és hogy 176 és 179 között reálisabbnak tűnik a két helytartói tiszt betöltése a háromnál.

⁷ Alföldy, 331. o.

⁸ Alföldy, 335. o.

⁹ SHA, P 2,6f

Közben kiújultak a harcok a szarmatákkal, a küzdelmek a Duna-Tisza közében zajlottak javarészt, 178-ban Marcus császár és Commodus seregeket vezetett a pannóniai hadszíntérre

Utolsó tartományként a gazdag és védelmi szempontokból is jelentős Syriát kapta meg Pertinax, ahová 179-ben helyezték át, miután a szarmatákat (szomszédjaikkal együtt) legyőzték, és mielőtt a markomannok és a kvádok elleni nagy offenzíva elindult volna.

Maximianus 176-ban szintén visszatért a keleti frontról Pannóniába, és két moesiai prokurátorság után pannóniai helytartói címet érdemelt ki, jó eséllyel következtethetünk rá, hogy mindez Pertinax közbenjárására történt.

Mint láthatjuk, **179-ig kettőjük pályafutása szorosan összekapcsolódott**, feltehetőleg Pertinax Maximianusszal baráti viszonyt ápolt, és ragyogóan együtt tudott működni a hadvezetési teendőkben¹⁰. Ez a kapcsolat kedvezően befolyásolta Maximianus karrierjét, de ahogy Pertinax esete is mutatja, a dunai harcok kivételes lehetőségeinek kihasználásán túl szükséges, hogy befolyásos barátok és jótévők is segítséget nyújtsanak a ranglétrán való felfelé haladásban. Megjegyzendő, hogy kettejük életútja csak akkor válik szét végelegesen, amikor végre Maximianus is elnyeri a szenátori tisztséget.

Alapforrásom, Alföldy Géza tanulmánya – a két karriert összehasonlító feladata folytán – eddig ismerteti Pertinax pályafutását, de a Historia Augustára támaszkodva röviden leírom a császárságát és az odáig vezető utat is.

Az időközben Marcus halálával (181) császárra előlépő Commodus Britanniába küldte Pertinax, ahol két kellemetlen incidens is beárnyékolta ténykedését. Egyfelől alaptalanul vádolt meg két embert, hogy a főhatalomra törnének, másrészt egy légió lázadása során kis híján életét veszítette¹¹.

Ő maga kérte a fegyelem megóvása miatt felmentését az itteni szolgálat alól, minekutána újra az allimentatiók gondját bízták rá. Később Africa prokonzuli tisztjét is betöltötte, majd Róma városának legfőbb elöljárója lett.

Itt érte Commodus megölésének híre is Kr.u. 192. december 31-én. A szenátus gyorsan cselekedett, reggelre őt választották meg a népszerűtlennek és önkényesnek tartott Commodus helyébe császárnak.

Rövid uralkodása alatt igyekezett **stabilizálni hatalmát**, pénz ígért a praetoriánusoknak, visszaszolgáltatta a Commodus által elkobzott nemesi birtokokat, a felségárulási pereket elvetette, és elrendelte az alaptalanul feljelentők szigorú megbüntetését.

¹⁰ Alföldy, 339. o.

¹¹ SHA, P 3-4

A viszonylag üres kincstárát nem növelte földeltulajdonításokkal, az élelmiszerjuttatásokat és a pénzajándékokat teljesítette. Takarékos hozzáállása, és a választott praetorok a hivatalt viseltek után rangsoroló törvénye végül kiváltotta hadsereg haragját, így Kr.u. 193. március 20-án a palotájába törő katonák megölték.

Összességében kiemelkedő és a korban példátlan karriert futott be Pertinax, annak ellenére ugyanis, hogy későn kezdődött katonai pályafutása, és nem származott előkelő családból, hadvezéri tehetségének, befolyásos támogatójának, Pomepianusnak, és dunai háborúk rendkívüli lehetőségeinek köszönhetően a megszokottnál jóval gyorsabban és eredményesebben haladhatott a hivatali ranglépcsőn, egészen a tragikusan rövid császárságáig.

**Alföldy Géza: *Römische Heeresgeschichte* - Beiträge 1962-1985, J. C. Gieben, 1987
Amsterdam**

SHA – Julius Capitolinus: *Helvius Pertinax*